

A SZAKÉRTŐI „ÜZEMMÓDOK”

1. Előszó helyett

A szokatlan szóhasználat a címben elsősorban figyelemfelkeltési célokat szolgál. A 2023 júniusában a szent László-napi konferencián elhangzott előadásomban a szakértői bizonyítás olyan szempontjaira akartam felhívni a figyelmet, amik a hazai szakirodalomban eddig nem, vagy kevésbé voltak közismertek.

2. Az azonosítás

A kriminalisztika Fenyvesi-féle piramis-modellje¹ a kriminalisztika fókuszába az azonosítást helyezi. Máshol már kifejtettem evvel kapcsolatos aggályomat, mi szerint a kriminalisztika nem egyszerűsíthető le az azonosítás problémájára, illetve, hogy a modell érvényes és használható marad akkor is, ha a fókuszba a „bizonyítás”, a „felderítés” vagy a „megismerés” kerül.²

Egy másik probléma az azonosítás pontos terjedelmének, a fogalom körének, értelmezési tartományának tisztázatlansága, bizonytalansága. Ha a szakértő összehasonlító vizsgálatokat végez, amiket követően megállapítja, hogy a helyszínen rögzített celluxon lévő daktiloszkópiai nyomtöredéket és a rendőrségi nyomatlapon látható tenyérynymatot ugyanaz a kéz hagyta hátra, az kétségekívül azonosítás lesz. Felismerhetők a szovjet Potapov professzor³ által lefektetett alapvető fogalmak: az azonosítandó, azaz a nyomot okozó kéz; az azonosító, azaz a helyszínen rögzített bűnjel; az összehasonlító minta, azaz a nyomozó hatóság által a személytől rögzített tenyérynymat. Ezt az összehasonlító azonosítást az amerikai forenzikus tudományok atyjának tekintett Paul Kirk az „individualization”, azaz egyediesítés névvel illette. Hautzinger is főleg ez alapján az azonosítás-felfogás alapján mutatta ki, hogy az azonosításelmélet alapvető törvényszerűségei nem fognak változni a jövőben sem, és – ebből kifolyólag – az azonosításelmélet jelentősége a kriminalisztikában örökérvényű.⁴ Ezt magam sem vitatom.

Maga Kirk is megkülönböztette már azonban az azonosítás egy merőben más fajtáját, amit az „identification” szóval jelölt; ezt ahelyett, hogy „azonosításnak” fordítjuk, magyarul az elemzés vagy a meghatározás kifejezéssel adjuk át. Ilyen elemzés vagy meghatározás lesz például a lefoglalt „fehér por” szakértői vizsgálata során a pontos összetétel feltárása; az égéstörmelékéből az égésgyorsító maradványainak kimutatása; toxikológiai vizsgálatok során mérgek maradványainak felismerése stb. Még a közelmúltban született hazai tankönyv is abba a hibába esik, hogy a kétféle azonosítást

¹ Fenyvesi Csaba: A kriminalisztika alapkérdései. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XIV. Pécs, 2013. 341-349. o.

² Petrétei Dávid: Gondolatok a kriminalisztikai azonosításelmületről. Belügyi Szemle 2020/2. 7-22. o.

³ Katona Géza: A nyomok azonosítási vizsgálata a büntetőeljárásban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1965. 105. o.

⁴ Hautzinger Zoltán: Gondolatok a kriminalisztika elméleti rendszeréről. JURA, 2019/1. 84-93. o.

pusztán ugyanannak a tevékenységnek a két lépcsőfokaként értelmezi.⁵ Egyes esetekben ez igaz lehet: a helyszíni nyom alapján megállapítjuk a nyomot okozó cipő számos tulajdonságát (elemzés) majd az összehasonlító vizsgálat során a helyszíni nyom és a lefoglalt cipőről felvett próbanyom összevetésével megállapítja azok közös eredetét. Ez azonban nem mindig és nem szükségképpen van így. A cipőtalpnak a helyszínen leképeződhet egy akkora részlete is, ami alapján a cipő mérete, fajtája nem állapítható meg, de egyedi azonosításra attól még alkalmas lehet. A daktiloszkópiáról nem is beszélve: egy tenyérynym-töredéken nincs nagyon mit elemezni (életkor, testméret, nem, foglalkozás), egyedi azonosításra ugyanakkor tökéletesen alkalmas lehet. Illetve megfordítva, az égesgyorsító kimutatása nem azt célozza, hogy egyedileg azonosítsuk a benzinkutat, főleg a benzineskannát, amiből a gyújtogatáshoz használt anyag származik. Talán még szemléletesebb a példa, ha a lőtávolság megállapítását meghatározásnak, elemzésnek tekintjük: rászorított csőtorkolattal, közvetlen közletről, néhány méterről vagy száz méterről ugyanaz a fegyver ugyanazon a fejen teljesen más elváltozásokat okoz; a lőtávolság megállapítása ellenben semmivel sem visz bennünket közelebb a lőfegyver (vagy a lövő személy) „individualizációjához”, egyedi azonosításához.

Ráadásul Kirk óta a forenzikus tudomány is, a kriminalisztikai gyakorlat is és a jogalkalmazói igények is fejlődtek, legalábbis változtak. A fenti két kategóriába nem férnek bele az úgynevezett diagnosztikai vizsgálatok, amikor a Potapov-féle értelemben vett azonosítóról és azonosítandóról nem beszélhetünk. Ilyen mindaz az eset, amikor a szakértő úgy végez azonosítást, hogy a bűnjeltárgyat szakirodalommal, referencia-adatbázissal, jogszabályi rendelkezésekkel vagy a saját tapasztalatával veti össze. Növényfajok, fajták meghatározása a botanikus szakértő által, állatfaj azonosítása szörképlet morfológiai jellemzői alapján, de talán a legtipikusabb a fegyverszakértőnek feltett alapvető kérdés: a rendelkezésére bocsátott „fegyvernek látszó” tárgy a hatályos jogszabályok szerint lőfegyvernek minősül-e.

Ismét csak külön kategória a bűnjeltárgy és adott hatás közti kapcsolat megállapítása, például hogy az adott ruhadarab elszakadt egy rántás következtében, elszakadt mert beleakadt valamibe, vagy balta vágása, esetleg éllel rendelkező tárgy metszése okozta rajta a folytonosság-megszakítást? Ha több bűnjeltárgyat, több hatást komplexen vesz figyelembe a szakértő, akkor pedig rekonstrukcióról beszélünk. N. B. ebben az esetben a több bűnjeltárgy lehet több vércsepp a fal egy tenyérynnyi felületén, az összetört járművek és a belőlük leszóródott anyagmaradványok tíz méteres körben, vagy a tűz terjedésének nyomai a szoba falán és plafonján.

Nagyon fontos, hogy ezeket az egyaránt az „azonosítás” fogalma alá besorolt tevékenységeket ne keverjük egymással. Amikor megállapításokat teszünk általában az azonosításról, vagy elvárásokat fogalmazunk meg, akkor mindig legyünk figyelemmel a fogalom heterogén, sőt ellentmondásos természetére. Ami igaz lehet az egyik területre, az nem feltétlenül igaz a másikra. Utaltam rá, hogy azonosító és azonosítandó csak az összehasonlító azonosítás területén értelmezhető; „minta” nehezen képzelhető el a rekonstrukció területén. Egyes esetekben az eredmény és a mérési bizonytalanság pontosan számszerűsíthető, ilyen a legtöbb analitikai eszközt, műszert használó szakterület. Más esetekben az eredmények egy többé-kevésbé objektív skálára kerülnek, számszerű értékek (és mérési bizonytalanság) megadása nélkül, ilyen a legtöbb klasszikus kriminalisztikai szakterület által végzett összehasonlító azonosítás (nyom, ujjnyom, írás stb.). Megint más

⁵ Balláné Füstzer Erzsébet: *Krimináltechnika*. Dialóg Campus Kiadó. Budapest, 2019. 36. és 41. o.

esetekben az eredmény nem skálán foglal helyet, a mérési bizonytalanság nehezen értelmezhető, a számszerűsítés pedig fel sem merül: ilyen például a fenti diagnosztikai vizsgálatok közül az, hogy a szakértőnek átadott dolog löfegyver-e. Érdekes probléma, hogy az elemzési kérdések vagy a rekonstrukciós tevékenység mennyiben számszerűsíthető, vagy helyezhető el skálán. Az orvosszakértő nem azt állapítja meg, hogy a halál 59,7% valószínűséggel 19,75 órával ezelőtt következett be, hanem inkább olyasmit, hogy a halál 16-24 órával korábban következhetett be.

3. A propozíciók hierarchiája⁶

Azok a szakértői szakterületek, amik képesek az eredményeik számszerűsítésére, ezt általában a Bayes-tételre, a feltételes valószínűség számítására alapozva teszik meg, és általában a „likelihood ratio” (LR) azaz a valószínűségi hányados (VH) megadásával. Igazságügyi genetikai szakterületen erre egyébként kötelező jogszabályi előírás is van, a DNS-profil meghatározásának szakmai-módszertani követelményeiről szóló rendeletekben.⁷

Ahhoz, hogy a Bayes-elvű valószínűség-számítás módszerét alkalmazni tudják, a szakértők úgynevezett propozíciókat állítanak fel. A propozíciók komplementer állítás-párok, azaz egymással ellentétesek, de együtt a teljes kérdéskört lefedik. Például propozíció lehet az alábbi:

1. A gyanúsított ruhájában talált üvegtörmelék a helyszínen lévő kirakatüvegből származik.
2. A gyanúsított ruhájában talált üvegtörmelék nem a helyszínen lévő kirakatüvegből származik.

Vagy az alábbi:

1. A gyanúsított ruhájába a kirakat betörésekor került az üveg.
2. A gyanúsított ruhájába nem a kirakat betörésekor került az üveg (hanem valahogy máshogy).

A fenti propozíciók láthatóan két különböző dologra vonatkoznak. Kellő absztrahálás után észrevesszük a minőségi különbséget: az első pár propozíció csupán a bűnjel forrására vonatkozik, míg a második pár propozícióba már cselekvő mozzanat is került. Az első szintű propozíciókat forrás szintű propozícióknak nevezzük (angolul source level), a második szintű propozíciókat pedig cselekvés vagy tevékenység szintűnek (angolul activity level). Magam a tevékenység szót részesítem előnyben, a harmadik szintű propozíció ugyanis a bűncselekmény szint (angolul offence level), ez viszont a szakértői kompetencián

⁶ Cook, R. – Evett, I. W. – Jackson G. – Jones, P. J. – Lambert, J. A.: A hierarchy of propositions: deciding which level to address in casework. *Science & Justice* 1998; 38. 231-239. o.

Cook, R. – Evett, I. W. – Jackson G. – Jones, P. J. – Lambert, J. A.: Case pre-assessment and review in a two-way transfer case. *Science & Justice* 1999; 39. 103-111. o.

⁷ Az igazságügyi szakértői működésről szóló 31/2008. (XII. 31.) IRM r. 24/A. § (2) c.); az arcképmás, az ujj- és tenyérynymat, valamint a DNS-profil meghatározásra alkalmas anyagmaradvány rögzítésének, illetve az ujj- és tenyérynymat és a szájnyalakahártya-törlet levételének részletes technikai szabályairól; a DNS-profil meghatározásának szakmai-módszertani követelményeiről; továbbá a nyilvántartás technikai vezetésének részletes szabályairól szóló 12/2016. (V. 4.) BM r. 19. § (2)-(3); illetve a körözési célú mintabiztosításhoz és mintavételhez, a biometrikus adatok körözési célú rögzítéséhez, valamint a körözési célú biometrikus adatok nyilvántartásaihoz kapcsolódó feladatok végrehajtásáról szóló 8/2021. (III. 17.) BM r. 16. § (2)-(3)

túlmutat, jogalkalmazói feladat. (És magyarul túl közel van egymáshoz a cselekvés és a bűncselekmény szó.)

Az igazságügyi genetika bevezette továbbá az elő-forrás és az elő-előforrás szinteket is (sub-source és sub-sub-source level); forrás alatt azt értik ugyanis, amikor pontosan meghatározható, hogy a DNS milyen biológiai anyagmaradványból származik (vér, ondó, nyál stb.), elő-forrás szint alatt azt, ha a biológiai anyagmaradvány pontos jellege nem állapítható meg (kevert minták, érintési nyomok stb.), elő-előforrás szintnek pedig azt, amikor a kevert mintának csak az egyik (tipikusan a major) komponensére vonatkozó megállapításokat tesznek.⁸ (Éles ügyekben igen fontos különbség lehet, hogy valakinek „a DNS-ét” találják meg, vagy olyan ondót találnak, amit a DNS az adott férfi személyhez köt. Előbbi az elő-forrás, utóbbi a forrás szintű propozíció; az az állítás-pár, hogy ez a férfi részt vett a közösülésben vagy nem ez a férfi vett részt a közösülésben, lesz a tevékenység szintű propozíció.)

A különböző szintű propozíciók egybe eshetnek egyes szakterületeken, ilyen például a kézírás azonosítás vagy a lőfegyver és a kilőtt lőszer összehasonlítása. Ezekben az esetekben a bűnjel forrása és a bűnjel létrehozó tevékenység egybe esik. Vannak továbbá olyan területek, ahol a szakértői kompetencia hagyományosan csak forrás szintű propozíciókra terjed ki, ilyen például a daktiloszkópia: nem szakértői kompetencia annak megítélése, hogy mikor vagy hogyan került a tenyérnyom-töredék a bűnjeltárgyra.

A tevékenység szintű propozíciók megjelenése nem csak azt a célt szolgálja, hogy az igazságügyi szolgáltatás válláról terheket vegyen le a szakértő a tényállás megállapítása során. Jóllehet az is cél, hogy a tudomány és a technika fejlődésével egyre alaposabb és részletesebb szakvélemények szülessenek, egyre kisebb mennyiségű vagy egyre rosszabb minőségű bűnjel vizsgálatából. De ugyanilyen fontos a technológiai fejlődés okozta kihívás: húsz éve még egy egész csepp vér kellett a DNS-vizsgálathoz, ma már a szemmel láthatatlan érintési nyomokból is nyerhető használható DNS. Az ilyen csekély mennyiségű, illetve a kevert DNS esetén azonban, ahogy azt fent az előforrás és az elő-előforrás szintű propozíciók esetén láttuk, már nem mondhat olyat a szakértő, hogy az a megtalált genetikai anyagmaradvány biztosan a gyanúsított személy hámsejtjéből, véréből stb. származik. Leegyszerűsítve: ha nem tudjuk, hogy pontosan milyen anyagmaradványból származik, akkor nem tudhatjuk biztosan, hogy hogy került oda.

Éppen ezért forrás szintű propozíciókat használni egy ilyen esetben megtévesztő lehet. Főleg ez a helyzet azokban az esetekben, ha az adott bűnjel szelektivitása korlátozott, azaz ha a rossz minőségű helyszíni anyagmaradványból kinyert DNS mondjuk minden százezredeik emberével azonos. Ebben az esetben csak hazánkban lenne száz, az EU területén meg nagyjából négyezer ember, akinek a profiljával azonos lehetne a helyszíni bűnjel. Figyelembe véve a hazai DNS-adatbázisok nagyságát (százezres), egy vaktában lefolytatott keresés lehetséges, hogy egyetlen találatot eredményezne csak (százezerből egy) – ez azonban nagyon nem azt jelenti, hogy akkor „megvan a gyilkos”, hiszen hazánkban van még 99 ember, akire igaz lehet a profil, csak ők nincsenek benne az adatbázisban.

⁸ Gilla, Peter – Hicks, Tacha – Butlere, John M. – Connolly, Ed – Gusmão, Leonor – Kokshoorn, Bas – Morling, Niels – van Oorschot, Roland A.H. – Parson, Walther – Prinz, Mechthild – Schneider, Peter M. – Sijen, Titia – Taylor, Duncan: DNA commission of the International society for forensic genetics: Assessing the value of forensic biological evidence - Guidelines highlighting the importance of propositions. Part I: evaluation of DNA profiling comparisons given (sub-) source propositions. *Forensic Science International: Genetics* 36 (2018) 189-202. o.

Az e tanulmányban később bemutatandó értékelő szakvéleményekről készített útmutatójában⁹ az ENFSI (a bűnügyi szakértői intézetek európai hálózata¹⁰) a mikroanyagmaradványok területéről hoz példát.¹¹ Önmagában a tény, hogy két olyan ritka elemi szálat is találnak a sértett ruháján, ami megkülönböztethetetlen a gyanúsított ruházatát alkotó szálatól, még nem feltétlenül jelent bármit is. Dulakodás, vagy a ruházatok egyéb közvetlen érintkezése esetén ugyanis jóval több elemi szálnak kellene átkerülnie a sértett ruhájára. A tevékenység szintű proposíciókat ezért még a konkrét vizsgálatok elvégzése előtt, vagy azok eredményének ismerete nélkül kell felállítani. Ehhez az ügyben rendelkezésre álló elsődleges adatok alapján úgynevezett előzetes értékelést kell végezni.¹² Ennek során az úgynevezett alapigazság adatkészleteket használják, azaz ellenőrzött kísérleti eredményeket, szakirodalmi adatokat, vagy a szakértő szerv által más módon összegyűjtött adatokat. Az alapigazság adatok mindig ismert forrásból származó adatok, amiknek igazságtartalma ugyancsak mindig ismert, azaz nem következtetésre épül. Éppen ezért lehet ezeket felhasználni később akár a szakértői jártassági tesztek, akár a módszerek validálása során. És természetesen az éles ügyekben is.¹³

Az előzetes értékelés messzemenően figyelembe veszi az átadás, megmaradás és háttér problémáját. Azaz azt, hogy a mikroméretű, szub-mikroméretű anyagmaradványok hogyan kerülhetnek át egyik felületről a másikra, a felületek közti átadás konkrét jellemzői hogyan befolyásolják az anyagmaradvány mennyiségét, minőségét stb. (Például érintésről vagy dörzsölődésről van szó?¹⁴) Átadást követően az anyagmaradványok mennyi ideig maradnak meg a felületen, az egyes tevékenységek, történések, hatások mennyi idő alatt és hogyan változtatják meg az anyagmaradvány mennyiségét, minőségét stb. Illetve, hogy a hordozófelület mint háttér hogyan befolyásolja az anyagmaradványok rögzítését és azok értelmezését. A hordozó felületen jelen lehet háttér anyagmaradvány, ismeretlen forrásból és ismeretlen tevékenységből – ezek megfelelő értékeléséhez az adott bűnelj más-más pontjairól is mintát kell venni. Jelen lehet továbbá olyan túlnyomó anyagmaradvány, ami ismert forrásból származik – ilyen például a sértett saját DNS-e egy körömkaparáékban vagy hüvelykenetben.¹⁵

Ennek a paradigmának a fontosságát jelzi, hogy az ENFSI belefoglalta az európai forenzikus térségről szőtt új jövőképebe, az EFSA2030¹⁶ dokumentumba is, annak 2.1 pontját ennek a kérdésnek szenteli. Az EU Horizont Európa kutatási és innovációs

⁹ ENFSI Guideline for Evaluative Reporting in Forensic Science. Strengthening the Evaluation of Forensic Results across Europe (STEOFRAE). Hozzáférhető: https://enfsi.eu/wp-content/uploads/2016/09/m1_guideline.pdf (Letöltés ideje: 2023.06.15.)

¹⁰ Petrétei Dávid: A Bűnügyi Szakértői Intézetek Európai Hálózata – ENFSI. Büntetőjogi Szemle 2023/1. 69-74. o.

¹¹ ENFSI Guidline: 11. o.

¹² Cook, R. – Evett, I. W. – Jackson G. – Jones, P. J. – Lambert, J. A.: A model for case assessment and interpretation. *Science & Justice* 1998; 38. 151-156. o.

¹³ Reidy, Selina – Harris, Ryan – Gwinnett, Claire – Reel, Sarah: Planning and developing a method for collecting ground truth data relating to footwear mark evidence. *Science & Justice* 2022; 62 632–643. o.

¹⁴ Aberle, Michael G. – Kobus, Hilton – Robertson, James – O’Driscoll, Caroline – Hoogewerff, Jurian A.: A fresh scientific look at transfer and persistence: From a materials science and tribology perspective. *Journal of Forensic Sciences* 2022; 67. 9-27. o.

¹⁵ Gilla, Peter – Hicks, Tacha – Butlere, John M. – Connollyf, Ed – Gusmaog, Leonor – Kokshoornj, Bas – Morlingk, Niels – van Oorschotl, Roland A.H. – Parson, Walther – Prinz, Mechthild – Schneider, Peter M. – Sijen, Titia – Taylor, Duncan: DNA commission of the International society for forensic genetics: Assessing the value of forensic biological evidence - Guidelines highlighting the importance of propositions. Part II: Evaluation of biological traces considering activity level propositions. *Forensic Science International: Genetics* 44 (2020)

¹⁶ Forrás: <https://enfsi.eu/wp-content/uploads/2021/11/Vision-of-the-European-Forensic-Science-Area-2030.pdf> (Letöltés ideje: 2023.06.15.)

keretprogramja a bűnözés és terrorizmus elleni küzdelem 2022-es fejezetében HORIZON-CL3-2022-FCT-01-01 címen hétmillió eurót fordított az átadás, megmaradás, háttér forenzikus problémakörének kutatására.¹⁷

Fentiekre tekintettel, az idézett ENFSI útmutatóban vázolt helyzetet az ugyancsak idézet Cook-cikk alapján tovább gondolva, az előzetes értékelés során a szakértő figyelembe veszi az elemi szálak felkutatása előtt az alábbiakat: milyen bűncselekmény történt? A sértett elmondása, vagy az eset ismert körülményei alapján milyen érintkezés történt a sértett és az elkövető közt? Futó érintés, lökés, vagy „öltre mentek”, dulakodtak? Milyen ruhadarabokról van szó? Az ezeket alkotó elemi szálak gyakoriak, ritkák, különlegesek? Egymástól jól megkülönböztethető szálakról van szó? Milyen a ruhadarabok szálelhagyó tulajdonsága? A sértetti ruházatot röviddel az elkövetés után lefoglalták, mi a helyzet az elkövetői ruházattal, annak lefoglalásáig sok idő telt el, közben az elkövető hordta a ruhát vagy kimosta stb. Ezt követően, mindezek ismeretében a rendelkezésre álló alapigazság adatkészletek, szakirodalmi eredmények és szakértői tapasztalatok alapján felvázolja, hogy ha a dulakodás megtörtént, akkor a sértetti ruházaton viszonylag sok elkövetői elemi szálát kellene találni, hiszen a dulakodásnak és a ruhadarabok tulajdonságainak az felel meg; míg az elkövetői ruházaton vagy nagyon kevés, vagy semennyi elemi szálát nem fog találni, hiszen a dulakodást követően a ruhát a feltételezett elkövető kimosta, majd napokkal később foglalták le azt tőle stb.

A szakértő ezt követően állítja fel a tevékenység szintű propozíciókat az ügyben: az elemi szálak a dulakodás során kerültek a sértett ruhájára, vagy az elemi szálak nem a dulakodás során kerültek oda. Ezt követően végzi el a bűnjelek vizsgálatát. Az ENFSI útmutatóban írt példában csak kevés elemi szálát találnak a sértetti ruházaton, ami nagyon valószínűtlen eredmény, ha valóban „öltre menő” dulakodás történt volna. Egy ilyen szakvélemény sokkal pontosabb, mintha a minimális mennyiségű elemi szál esetén forrás szintű propozíciókkal operálva kimutatná, hogy azok megegyezők az elkövető ruházatának szálaival.

4. Propozíciók és magyarázatok¹⁸

A szakértő nem csak propozíciókkal dolgozik. Léteznek másfajta szakértői állítások is, amiket magyarázatnak nevezhetünk. A propozíciók mindig komplementer állítás-párok, a magyarázatok nem feltétlenül, és nem fedik le a teljes problémakört sem. Éppen ezért logikai módszerekkel nem tesztelhetők, és Bayes-elvű valószínűség-számítás alapját sem képezhetik. A propozíciók mindig kontextuális háttérinformációkra támaszkodnak, az eset körülményeinek előzetes értékelésén alapulnak, a magyarázatoknak erre nincs mindig szüksége. Evvel együtt nem mindig húzható éles határvonal a propozíciók és a magyarázatok közé.

A magyarázat, lényegét tekintve, elfogadható magyarázó hipotézis felállítása a szakértő által tapasztaltakra. Ezt abdukció segítségével végzi el, hipokodifikált, sőt sokszor kreatív abdukció segítségével.¹⁹ Evvel szemben a propozíciók inkább hiperkodifikált

¹⁷ HORIZON-CL3-2022-FCT-01-01 Improved crime scene investigations related to transfer, persistence and background abundance. Hozzáférhető: <https://www.horizon-europe.gouv.fr/improved-crime-scene-investigations-related-transfer-persistence-and-background-abundance-25739> (Letöltés ideje: 2023.06.15.)

¹⁸ Evett, I. W. – Jackson G. – Lambert, J. A.: More on the hierarchy of propositions: exploring the distinction between explanations and propositions. *Science & Justice* 2000: 40. 3-10. o.

¹⁹ Eco, Umberto: *Az értelmezés határai*. Európa Könyvkiadó, Budapest. 2013. 377-395. o.

abdukciós megközelítésűek, ahol a szabály adott, csak fel kell ismerni azt. A hipokodifikált (vagy alulkódolt²⁰) abdukció során számos lehetséges szabály közül választunk, lehetőleg a leginkább plauzibilis magyarázatot, ami azonban – természetesen – nem feltétlenül lesz igaz, illetve nem feltétlenül az egyetlen lehetséges magyarázat. A kreatív abdukció során mi magunk találjuk ki a szabályt is; ezekben az esetekben ezt metaabdukció során össze kell vetni a magyarázatunkat a tapasztalati világgal.²¹

A magyarázatok megfogalmazása gyakorlatilag nagyrészt azonos avval a tevékenységgel, amit a nyomozó végez a kriminalisztikai megismerés során: lehetséges verziókat állít fel. Ha például erőszakos közöszlést bejelentő sértett nem tudja biztosan felidézni a közöszlés körülményeit, és vizsgálata során a hüvelykenetben nem találnak ondómaradványt, magyarázatokat állít fel a szakértő:

1. Nem történt közöszlés.
2. Történt közöszlés, de magömlés nem.
3. Történt magömlés, de az elkövető óvszert viselt.
4. Történt közöszlés, de a sértett azt követően intim mosakodást végzett.
5. Történt közöszlés, de az összes anyagmaradvány elveszett.

A magyarázat lehet:

1. A nyilvánvaló állítása. Nem találtunk ondót? A magyarázat lehet az (is!), hogy nem történt közöszlés.
2. Előíró. A fenti példák nagy része mind az előíró, mind a nyilvánvalót állító típusba beleillik. Azért előíró magyarázatok, mert előírják, hogy minek kellett történni az eredmény előállításához. Közös jellemzőjük, hogy az így magyarázott bizonyíték valószínűsége 100% lesz, a dolog jellegéből fakadóan. Ilyen a fenti lista ötödik pontja: ha az a magyarázat, hogy az összes anyagmaradvány elveszett, arra elég jó bizonyíték, hogy nem találtuk meg. Természetesen ez leginkább arra hívja fel a figyelmet, amit fent már említettem: a magyarázatok nem alkalmasak arra, hogy valószínűségi számítás alapját alkossák, és logikai módszerekkel nem tesztelhetők.
3. Szpekulatív. A fenti példák közül a 4. tipikusan ilyen. Olyan eseményre vagy körülményre hivatkozik, amit addig nem állított senki.

5. A szakértő két üzemmódja²²

Az eddigiek összefoglalásának is beillik, hogy a szakértő két alapvetően eltérő „üzemmódban” dolgozik: „nyomozó”, illetve „értékelő” üzemmódban.

Nyomozó működési módban a szakértő elsősorban magyarázatokkal dolgozik, verziókat állít fel. Lényegében a kevés rendelkezésre álló bemeneti adatból alkot használható mennyiségű és minőségű hipotézist. Értékelő működési módban viszont egyetlen verzió igazságát igyekeznek – értékelni. Ez utóbbi „egy verzió” sokszor úgy ölti propozíció formáját, hogy a vád (érdekében megfogalmazott) propozíciója áll szemben a

²⁰ Labádi Gergely: Zádig, Zádig, Cserei – Tudásformák a magyar regényben 1800 körül. Filológiai Közöny 2012/4. 369-395. o.

²¹ Angyal Miklós: Zádig, Holmes, Zoltán zászlós, avagy mit bizonyít a nyomozó? Belügyi Szemle 2021/10. 1793-1800. o.

²² Jackson, G. – Jones, S. – Booth, G. – Champod, C. – Evett, I. W.: The nature of forensic science opinion – a possible framework to guide thinking and practice in investigations and in court proceedings. Science & Justice 2006: 46. 33-44. o.

védelem (érdekében megfogalmazott) ellentétes proposíciójával. Tremmel mikrobizonyításnak hívja a szakértői vizsgálatot és véleményalkotást a teljes „makrobizonyításhoz” képest²³, illetve megfogalmazza ennek az analógiának a „lenyűgöző” voltát. Ha a szakértői működés két különböző üzemmódjából indulunk ki, újabb „lenyűgöző analógia” bontakozik ki. Tremmel ugyanis a felderítés és a bizonyítás közti különbségek megragadásakor a felderítést többverziós megismerési szintnek, a bizonyítást pedig egyverziós megismerési szintnek tekinti.²⁴ Ez az analógia persze sántít, hiszen a szakértő két üzemmódja közt nincs különbség azok hasznosságát vagy bizonyító erejét tekintve.

Ugyanabban az ügyben előfordulhat, hogy a szakértő nyomozó módban kezdi a működését, majd később vált át értékelő módra. Ez lehetséges azért, mert a proposíciók formulázásához először magyarázatok felállítására van szüksége. Másfelől előfordulhat az is, hogy több verziója közül egy válik uralkodóvá azért, mert arról szól a terhelt (időközben megtett) vallomása, és annak megerősítése vagy cáfolása válik feladatává. De számos szakterület esetén a szakértői működés döntő többsége az esetek döntő többségében nyomozó módban zajlik, míg más szakterületek gyakorlatilag kizárólag értékelő módban működnek. Általában az összehasonlító azonosítás értékelő üzemmódban működik, míg a rekonstrukció nyomozó üzemmódban.

6. Befejezés

Mind a konferencia-előadással, mind evvel a tanulmánnyal a szakértői működés elméleti hátterét szerettem volna felvázolni, ami magyar nyelven eddig nem – vagy csak részben – történt meg, jóllehet a modern szakértői gyakorlat használja ezeket az eredményeket. Illetve, ahogy a hivatkozott ENFSI-anyagokból is kitűnik, a nemzetközi szakmai ajánlások is egyre nagyobb hangsúlyt fektetnek a forrás és tevékenység szint közti különbségekre, az alapigazság adatkészletek minőségére, és a szakértői működési módok eltéréseire.

²³ Tremmel Flórián: Bizonyítékok a büntetőeljárásban. Dialóg Campus, Budapest-Pécs, 2006. 129., 137-138. o.

²⁴ Uo: 31. o.